

CÍMKÓRSÁG MINDENÜTT...

MILES ZOLTÁN a Magyar Szemle ez év márciusi számában egy olyan társadalmi betegség diagnózisát írta le, amelynek a közszellem hováfejlődése szempontjából különös jelentősége van. Címkórság a neve e makacs nyavalyá-új járvány, gyakorta lábrakap; ma ismét szerfelett divos. e kóros jelenséget elsősorban társadalomlélektani szempontból vizsgálja. A kérdés magyarázatát a rang és cím — „belbecs“ és „külszín“ — sajátos viszonyában látja. A rang: lényeg, a cím: járulékos. Normális esetben a cím a rangnak külső jelölése. Amíg ez a normális eset fennáll, egészséges, szilárd társadalmi rendszerről beszélünk; mihelyt megbomlik, a címkór sárgabetegségével állunk szemben. Ilyenkor a cím alárendelt, járulékos szerepét feledve öncéllá válik, a kikezdett szervezetten elhatalmasodik s az egész társadalom egyensúlyát képes megbontani.

A címkórság csírasetjei legfőbb emberi gyöngeségünkben, a hiúságban rejlenek. A rang felelősségteljes: kötelezettségekkel, szolgálattal jár; noblesse oblige! A felelősség öntudatot fejleszt s egyfelől jogos, nemes büszkeséget, másfelől tiszteletet és tekintélyt vált ki. Ezzel szemben a cím a pusztaságot építi; külső dekorumokkal leplezgeti s próbálja helyettesíteni a bármely okból hiányzó lényegét: a rangot s a benne foglalt tartalmi értéket. A cím hiúságból sarjad és hízelgésből táplálkozik; pöffeszkedés lefelé, meghunyászkodás fölfelé: a címkóros tipikus magatartása. A rangos büszkeség súlyos etikai tartalommal bír, a címes hiúság üresen kong, — csak látszatvalóság. Találó hasonlattal: a hiúság nem más, mint a büszkeség majma, mely mindenkinek tetszeni vágyik. A hiú jobban érzi gyöngeségét, semhogy büszke, a büszke viszont jobban érzi erejét, semhogy hiú lehetne; ezért nincs is szüksége járulékos díszre, rangjának külsőséges fitogtatására.

Önként következik, hogy amíg a rang hierarchiája fennáll — már pedig ennek szükségképpen fenn kell maradnia, mert hiszen minden társadalmi rend ezen épül fel, — végigkíséri lerázhatatlan parazitája: a rang látszata utáni beteges vágyakozás, a címek kultusza is. Szélmalomharc volna tehát a címkórság ellen életre-halálra menő küzdelembe fogni. Az emberi természetet kellene megváltoztatnia, sőt teljesen kicserélnie annak, aki ily képtelen feladatra tör. Arra azonban

megvan a lehetőség, hogy legalább állandóan fékezzük s minél szűkebb mederbe szorítsuk a dühöngő járvány hullámait, útját állva határtalan terjeszkedésének. Hiszen e kórság éppen túlzásaival destrual, megingatva egyfelől a való értékek tekintélyi rendjét, aláásva és lezüllesztve a rang hitelét, megtévesztve a közgondolkozást, szándékosan zavart keltve érték és látszatérték, rang és cím, oroszlán és oroszlánbörbe bújt számár között, — másfelől pedig melegágyat vetve a hiúságnak, hízelgésnek, féktelen becsvágynak — „jó magyarul“: strébersegnek, — sőt nem egyszer alkalmat adva a visszaélésekre is.

E szívós nyavalya ellen eddig sem volt, ezután sem lesz feltétlen hatású, örökérvényű medicina. Tévednek, akik azt hiszik, hogy egy általános cím-devalváció máról-holnapra megoldaná a kérdést. Szabó Dezső vetette föl egyszer azt a kaján javaslatot, hogy mindenkit, az utolsó utcaseprőig a legmagasabb címmel kellene felruházni s tüstént megszűnne a járvány. Szó sincs róla! A célbavett magas címet kétségtelenül lejáratná ez az eljárás, de a címkórságot egyáltalán nem szüntetné meg. Új titulus burjanzana a régi helyett. Nyelvünk művelődéstörténeti példatára bőségesen tanúsítja, hogy előbb-utóbb minden címnek eljön az alkonya. A legszebb cím is tartalmatlanná válik; elveszti megkülönböztető jellegét, mert elszakad a rangtól, mely fényt árasztott rá. De csak a forma, a kifejezés változik, maga a címkór a legszikkadtabb puritanizmust is átvészeli.

Nem kívánjuk a problémát keresztmetszetében tovább boncolni. Tanulságosabbnak látszik hosszmetzeti vonalán kísérni végig hazai fejlődését, kiragadva néhány jellemző példát. Kitűnik, hogy amint általában a betegségeket és járványokat más náció rovására szokás elkönyvelni (franc, angolkór, spanyolnátha, stb.), ugyanúgy ezt a társadalmi mételet is, mint „náj módi“-t, már kezdettől idegenből átplántált bacillus-tenyészetnek tartotta a hazai közvélemény, amint az alábbi idézeteinkből látható. Kitűnik továbbá, hogy mint minden kórnak, úgy ennek is minden korban megtermett a maga tipikus változata, de akadt sajátos ellenszere is. Werbőczy elvben egységes nemesi társadalmának különböző címen és módon történő megbontása időnként heves ellenkezést váltott ki a nemzet jobbjaiban. Főleg az írók jeleskedtek e téren, akiket korán kialakuló hivatástudatuk mintegy ránevelt e közösségellenőrző, hálátlan feladat vállalására. Szemelvénygyűjteményünk nemcsak mulatságos, de tanulságos is, már csak azért, mert a kritikai szabadságnak, az őszinte véleménynyilvánításnak egykori fejlettebb fokára, tágasabb lehetőségeire világít. Hiúsági kérdésekben oly betegesen érzékeny, erkölcsi tekintetben annál durvább anesztéziában leledző mai társadalmunknak e téren is igen célszerű volna okulnia a magyar múlt példáin!

Florilégiumunk nem törekszik teljességre. Művelődéstörténeti irodalmunk szegényessége következtében az efféle korjellemező adatokat magának az érdeklődőnek kell összegyűjtenie. Legtöbb eligazodást nyújt Kertész Manó „Szállók az úrnak“ c. jeles nyelvészeti tanulmánya, amely „az udvarias magyar beszéd történetét“ dolgozza fel, bemutatva az egyes címek és címzések értékbeli ingadozását a magyar századokban. Ezen kívül még a mult-századderék egy szorgos kuriózum-gyűjtő-

jenek, Aszalay József volt helytartó sági titkárnak különböző címeiken megjelent szellemi omnibuszaiban találunk néhány anekdotaszerű adalékot, amelyekből néhányat szintén fölelevenítünk. Tövises és virágok váltogatják egymást kisded gyűjteményünkben.

TARSADALMI PROBLÉMÁKAT irodalmunkban a XVI. század énekmondói vetnek föl először tömegesen. Az általános moralizálás alaphangjába ekkor csendül bele a nemzeti érzés, a politizáló hazafiság hangja. Ám Tinódi, Ilosvai, Szkhárosi Horváth András, Heltai Gáspár és társaik rosszaságát elsősorban a főurak hatalmaskodása, „gyűlölsége, irigysége, bujasága, hamissága, telhetetlensége“ váltja ki. A „mindenkor csak magoknak vakaró urak“ e díszes jellemrajzába csak elvétve vegyül feddő szó a „nagy kevélység, pompaság és dölyveség“ miatt, amiken már a címkórral rokonmű társadalmi kinövésnek értendők.

A járvány legdúsabb tenyészetét Európaszerte a XVII—XVIII. században találjuk. A mai felfogás kritika nélkül azonosítja a barokk-korszakkal a kegyhajhászat, a cím-, favor- és grácia-lesés par excellence életformáját. Anélkül, hogy a múlt bűneit mentegetni akarnók, e kancsal történeteszemlélet ellenében utalunk a barokk gazdagon áradó, zuhogó életérzésére, megnyilatkozásainak monumentális méreteire, ahol a túlzás feloldódik a nagyságban, s a díszítő elem a szerkezetnek szerves alkatrésze, nem pusztá stukkaturája. És hogy még ez a tipikusan meleg-házi, udvari műveltség is sajátos magyar változatában mennyire tudott tartózkodni más korok, például a mai neo-barokk szertelen túlzásaitól, arra nézve éppen ez ízlés legfőbb magyar képviselőinek: Pázmánynak és Zrínyinek, sőt még Gyöngyösi Istvánnak szavaira is hivatkozhatunk. Hiszen éppen Pázmány Péter kemény szózata int szerénységre és alázatosságra: „hogy ember nem tsak kívánságát tartóztassa a magas és méltóságos állapotra való vágyódástól, hanem azokat tehetsége szerént elkerüllye“ is. Míg Pázmány a magas tisztségek bűnös megkívánásától óv, addig nagynevű tanítványa, Zrínyi arra oktat, hogy ha már nem tudunk kitérni előlük, vessünk legalább számot képességeinkkel: „Mindenféle tisztviseléshez nagy ész, nagy szorgalmatosság kell“ — írja. Pontosán, szabatosan, a nála megszokott alapossággal meg is határozza a köztisztségekhez joggal elvárható mérsékelt elmeadagot: aki tisztséget vállal, legalább „annyi eszének kell lennie, mint száz németnek“. Zrínyi ismételten hallatja szavát a tisztségekről, címekről, rangokról. Nem a kívülálló hideg fölényével bírálhatja az uralkodó osztályt, hanem a nagy nemzetnevelők közvetlen, forró érdekeltségével tart szigorú önvizsgálatot: „Bizonyára mind egy bordában szóttek vagyunk, egy cseppnyire is egyik rend a másikat nem csúfolhatja“ — írja. „A mostani nemes nem gondolja meg, micsoda az igaz nemesség, mivel nyerték meg az mi eleink a nemességet, mivel tartatik is meg. Egy nemzet sem pattog úgy s nem kevélykedik nemesség titulásával mint a magyar, maga (— noha) annak bizonyítására, conservatiójára, látja Isten, semmit nem cselekszik.“

Ha a Gyöngyösi-féle köznemes, vagy a tanítói és papi sorba emelkedett alacsonyabb származású íróinkat szólaltatjuk meg a XVII—XVIII. században, náluk másfajta, körülbelül azonos magatartást

tapasztalunk. E korban az írói megnyilatkozásnak, a könyvkiadásnak egyetlen módját a főúri mecénások biztosították, alig lehet tehát rossz néven venni tollforgatóinktól, ha úsztak az árral s szabadosan éltek a kor nyelvi ornamentikájával. Sokkal jobban alá voltak rendelve a korszellemnek s szorosabban kellett idomulniok az uralkodó réteghez, semhogy a társadalomkritikus népszerűtlen szerepében tetszelegthettek volna. Nem tette ezt a barokk-szellem egyik legtipikusabb hazai képviselője, Gyöngyösi István sem. Bókjaiban nem volt tartózkodó és aggályoskodó, mert csak így nyerhette meg pátronusai kegyét, amely őt Gömör vármegye alispáni székébe segítette. De nem is igyekezett túllicitálni kora szokványos bókjait, amint ez a „Murányi Venus“ elé illesztett dedikációjából kitetszik. Mindössze „Tekintetes és Nagyságos Gróf Rimái Szétsi Mária Asszonynak“ titulálja „Méltóságos Gróf Hadadi Veseleányi Ferenc úrnak, Magyarország Palatinussának szerelmes Házastársát“, — pedig igazán semmi sem gátolta volna abban, hogy már ő felruhazza a férj közjogi méltóságaiából folyó címeikkel a szerelmes házastársat, amint teszik azt későbbi, kevésbé barokk-terheltségű korok...

Az ellenállást, a bíráló hangot a kiváltságosak táborából halljuk, így Pázmány és Zrínyi mellett igen jellemző az, amit egy erdélyi főrangú írónk, báró Altorjai Apor Péter jegyez föl emlékiratában. Munkájának egész első fejezete kedves zsörtölődés a címeken való kapdosás, az újsütetű grófok és bárók nekizaporodása miatt. Apor Péter pontos határkövet állít fel a mai értelemben vett címkorság hazánkba való befészkelődésének megjelölésére, éspedig a Budavár visszavételét követő esztendő.

„Ab anno 1687, az mely esztendőben az német legelsőbben bejőve, azoltától fogva, látom minden esztendőben új-új mód, avagy amint az német mondja, Náj módi vagyon, úgy hogy mentői inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösökre vágyunk.” Rang és mód szükségképi egysége mellett száll síkra a XVII—XVIII. századfordulón e búsuló magyar, a rang és cím elkülönülésének végzetes folyamatát öröktívén meg, emlékéül ama boldog időknek, midőn „erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus“, azaz legkövérebb volt a borjú és legritkább a cím. Aporunk, felsorolva a Leopoldus évtizedeiben bárósított és grófosított erdélyi mágnáscsaládokat, nagy fejcsováló méltatlankodással állapítja meg, hogy inig hajdanában egy grófi Zápolyának 40 kővére vala a magyar korona alatt s a gróf Báthoriak egész táborokat állítanak vala fel domíniumaikból: addig most „az mennyin vagyonk grófok és bárók, hogyha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelhettünk“. A régi nagy erdélyi familiák mellett a parvenük előre törése sincs inyére a rabonbán Uporok kései unokájának: „Régenten az grófok és bárók az igen régi familiákból voltának; szegyenlem az nevét leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotra a földesúrnak bejárt, most olyan bárónk is vagyon“. Mindezen elmélkedés után Apor bemutatja azt a férfiút, aki vagyonánál és társadalmi helyzeténél, egyszóval rangjánál és módjánál fogva egyaránt példásan képviseli az Ő mágnás-eszményét; ez a férfiú történetesen az ő apai nagybátyja: gróf Apor István. Szó ami szó: Apor István esetében teljesen fedte egymást a külszín és a belbecs, „ő igazán viseli vala a grófságot, mert mindennap rendszerint kijáró ezüst tála 88 volt s ugyanannyi ezüst tárgyára. Magának \$ feleségének arany kalánokat adtanak be asztalhoz“. Aranyozott ezüst borhűtője akkora volt, hogy egy hat esztendő gyermekét megfereszthettek volna benne. Mindenkor legalább 80—100 szolgát tartott, kiknek csak készpénz fizetésükre ráment észtén-

dönként 4600 forint. A rang kötelez: a gazdag főúr, ha életében nem is, halálos ágyán a közjó emelésére is gondol. „A testamentomának az egy Bethlen Gábor fejedelem testamentomán kívül párját Erdélyben nem hallottad; mert csak ad pias causas (egyházi célokra) testált 120.000 forintot“.

Íme a XVIII. századelő mágnás-eszménye, akihez méri a köztudat a többi rangjából. Ha hiányzik a cím mellől a rang méltósága és a vagyoni alap, akkor a titulus pusztán sallang, amelynek a kortárs szemében sincs jelentősége. Ilyenért tülekedni, ilyent szerezni, ilyent viselni: ez már körtünet, amit a kortárs bosszúsán örökít meg és az utókor beszédes dokumentumként őriz.

Szervesen egészítik ki Apor Péter följegyzéseit másik, közel egykorú erdélyi emlékiratnak, Cserei Mihálynak idevágó sorai.

Cserei az 1702. esztendőről a következőket írja: „Erdélyben a dolgok naponként súlyosodnak vala, mert egymásra való irigységből a gróffí, baronátusi titulusokat szaporán hordatják vala magoknak az udvartól némelyek olyanok is, kik a régi jó szokás szerént még jó nemes embermódjára sem élhetnek volna jószágokból, mégis megvárták a nagyságos titulust. S hogy ama régi igaz jó főemberek olyan gízgaz gróffocskákat, mint némelyik vala közülök, nagyságotlani nem akartak, nem is tartoztak vele, szörnyen haraguttanak és arról mind a guberniumnak, mind az országnak panaszt adtanak.“ A gubernium a császárhoz továbbította a panaszt és az úgy döntött, hogy az új grófokat, bárókat, ha valami főtisztiséget nem viselnek, nem kell nagyságotlani, hanem csak gróf urannak, báró urannak szólítsák őket.

Alighanem ebben az időben kelt szárnyra az a szokásmondás, amelyet apró lovon fennen nyargaló új mágnásokra alkalmaznak, hogy t. i.: „E lovacskát én még kutya korában ismertem, csak mióta mágnás lett gazdája, visel paripa címet!“

Ha Apor és Cserei a címkorság befészkelődésének pontos idejét a Budavár visszavételét követő években, a „náj módi“ hazai élettérutatásának első időszakában jelöli meg, úgy annál természetesebb, hogy jó félszázad múlva a járvány újabb lendületet vett, hiszen a hazai grófi és bárói nemzetségek egyharmada Mária Teréziától nyere főrangú címet. Ez az az időszak, midőn legbővebben terem a címkör minden változata és az ellenhatás egészen 1848-ig egyre hevesebb. Ez az az időszak, midőn—a kor egy alapos ismerője szerint — „nemcsak a személy méltóságos, hanem minden, ami vele kapcsolatban van: a jelenléte, a protekciója, a levele, sőt még a szeme és a füle is“. „Azzal most Nagyságod Méltóságos füleit nem terhelem“ — olvassuk egy 1704-ben kelt történeti becsű episztolában.

A főrangú címekhez és méltóságokhoz hasonlóan a különböző kitüntetésekért, pl. a kamarást aranykulcsért is ambiciózus versenyt futás kezdődött. A kamarást aranykulcs ugyan lakatot még nem, de hiú szívet annál többet megnyitott. Egy hajdani rosszmájú megjegyzés szerint „némelyik kamarás már azon is törte fejét: hogyan kellene megfestetnie arcképét, hogy hátul csüggő kulcsa is látható lenne?“ Az „ordo est anima rerum“ közmondást e kor akként értelmezte, hogy „az ordó a lelke mindennek“.

A hívságos világi díszek utáni tülekedés indította a múlt század első évtizedeiben egyik főrangú írónkat, gróf Dessewfly Józsefet e kíméletlen epigramma megírására:

Mért vagy kevély bárányodban?	Nem kéne ám a mellyeden
Az árát jól megadtad!	A keresztnek függeni,
Szórt eresztél lopásodban.	Téged kéne rövideden
Farkas vagy s elragadtad.	Keresztre függeszteni.

Hasztalan! A bécsi udvar és a spanyol etikett gondoskodott róla, hogy a század gyermeke címekben és érdemrendekben gondolkozzék. Ebben az időben az volt a közfelfogás, hogy bár lehet érdem kitüntetés nélkül is, de bizonyosan nincs kitüntetés érdem nélkül. E gondolkodás eredményét ma, egy típusra leegyszerűsítve, így összegezhetjük: 1. Van tanácsnok, kitől, ha tanácsot kéme, tud is adni. 2. Van olyan is, kitől ugyan nem kérnek, de tudna adni. 3. Legtöbb azonban olyan, hogy ha kérnek tőle, nem tud adni. 4. Legeslegtöbb pedig olyan, hogy nem kérnek tőle, de ha kéme, sem tudna adni.

E korban, amelynél még egy kis ideig veszteglünk, az udvariasság a legmesszebbmenő túlzással egyet jelentett. A könnyelműségig nagylelkű túlzás maga is jelentősen elősegítette a címek és címzések értékvesztését. Gróf Festetics Györgyről jegyezték fel, hogy mindenkinek egy fokkal magasabb címet szokott adni, mint ami dukált. Egy kapitánynak szólított főhadnagy megjegyzésére — Én nem kapitány vagyok, kegyelmes herceg, hanem csak főhadnagy — Festetics udvariasan így felelt: „De már rég megérdemelte volna; én azonban csak szegény gróf vagyok, kit nem illet meg a hercegi cím!” Mire a főhadnagy nem kerülte el az esetlen bókot: „Pedig már rég megérdemelte volna Excellenciád!”

Festetics György bölcs volt. Ismerte korának varázsígét: Mundus titulus titillatur, azaz: Címek csiklandozzák e nagyvilágot. Lám, mennyi baja volt többi kor- és rangtársának, aki kevésbé értette meg az idők szavát! Különösen sok nehezteletést vont maga után a XVIII. század végén a súlyosan devalvál, csöppet sem kielégítő, de még mindig közhasználatban levő „kend“, illetőleg „kegyelmed“ megszólítás.

Egy dunántúli megye közgyűlésén történt állítólag, hogy a főispán „kend“-del szólítván meg a tisztos öreg alispánt, ez így felelt: — Én Sibrik vagyok de Szarvaskend! Dehát főispán úr, kend minő „kend“?

Kazinczy Ferenc a Pályám emlékezetében maga is feljegyez a „kend és kegyelmed“ használatával kapcsolatban két jellemző esetet.

Gróf Esterházy Károly egri püspökről írja: „A püspök mindennek kemed titulust ada, mert gyermekkorában ahoz szokott volt. Azt neki közönségesen balul vevék, s így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németül szóla; Sie nem bántó. Egerbe menvén 1787-ben, magyarul üdvözlém, s németül felele, én magyarul szólék ismét, s a püspök ismét németül. Magyarul én harmadszor is, s úgy hogy a püspök kénytelen volt elmosolyodni, megfogá baljával jobbom felét, s úgy vive asztalához szó nélkül s balja mellé ültete. — Nem tudná kemed megmondani, kérdé tőlem enyelegve, ki jöve Egerbe hat szarvas paripán? — Az nyilván én valék, felelém; ily sárban inkább járok ökrön, mint lovon.“

Kazinczy akkor sem a hiúságot akarta hizlalni) hanem csak kartársai érzékenységét kímélni) midőn egy ízben felkeresve Szentiványi sárosi főispánt, kérte, utasítaná Kelcz viceispánt, szüntesse be „a hivatalainkat megalacsonyító titulátúrát“, amely szerint a viceispán az alatta szolgáló tisztikar tagjait hivatalos leveleiben „kegyelmednek“ titulálgatja, „mely nem volt bántás száz esztendő előtt, de most az“. Kicsinység ez — írja —, mégsem hallgathatta el, „mert a kicsinység azért fáj nagyon, mert kicsinység, s keresett, akart, hideg hántásnak bizonyítja magát.“ Kazinczy azt is tudja, hogy „az ragyog igazán, aki nem keresi a ragyogást. „ — de alkalmazkodik a kor szelleméhez; az ő idejében már kopott, kevés az a cím, amely tisztos és kielégítő volt régente, „a titulusokkal oly vesztegetve még nem bánó időben“.

Kazinczy simulékony, megalkuvó magatartása ekkor már kivétel-számba megy. Íróársai jórészt visszakanyarodnak a XVII. századbeli méltatlankodó, korholó, duzzogó magatartáshoz. Így pl. dunántúli íróvárosa, Horváth Ádám, a magyaros költői irányzat egyik hangadója, egyik verses levelében teljesen Aporra emlékeztető hangon zsörtölődik a korabeli „náj módi“ miatt:

Szégyenük a Magyar nevet, útalják beszédünket,
Bárdolatlan embereknek tártnak lenni bennünket.
Asszonyaink rá szoktattak tsuszkatva hátra hágni,
S fejünket a főhajtáskor úgy a szügyünkbe vágni,
Mintha a földnek köszönnénk...
Egy közrend is m é l t ó z t a t i k már ma betegnek leírni,
De K e g y e l m e d nevezést fel nem méltóztatik venni.
Holott a K e g y e l m e s névvel tudod kiket neveznek,
Vagy tán a M é l t ó s á g o s o k ezután K e g y e l m e z n e k .
A l á z a t o s a n valamit megköszönni dísztelen,
C s ó k o l n i kell a k e z e i t ha Asszony, bár nemtelen.
Ha osztán a szegény Magyar, akármilyen emberséges,
Elfelejtí, ami ez új módiban tisztességes,
Azt mondják: járatlan ember; nem látott országokat —
Pedig, lám megtanulhatjuk Hazánkban is azokat...

Ugyanilyen értelemben nyilatkozik egyazon évben, 1789-ben, az idősb Péczely József is Mindenes Gyűjteménye lapjain: „A régi valódi s igaz magyar asszonyok meg-Kegyelmezni szokták férjeiket s nem te-vei beszélnek velek, mint a kik az idegenek majmaik“, azaz: mint azok, kik idegen szokásokat majmolnak.

Mint látjuk, a kor nem vette át feltétlenül az idegen hatásokat; írói révén igyekezett védekezni a fertőzés ellen.

Kármán József, a magyar rokokó legtipikusabb képviselője, a szalonok dédelgetett kedvence például olyan magasról és fölényesen tudja nézni a vanitatum vanitas e farsangi maskaráját, hogy egyenesen „nevetségéseknek“, az emberi erőtelenség monumentominak“ bélyegzi a titulusokat, mert „azok vagy tsupa hangok, az emberi kevélység tsiklándoztatására kitalált üres szók, vagy pedig a keserű rabarbarapilulákra hintett tsalárd tzukrok. Néha pedig egész háznépeknek veszedelmét siettető Sirenek.“ Erre nézve így elmélkedik egy pórul-járt házas esetén: „Szegény, szánható barátom, mit használ néked, ha ott ülsz, ahol nem minden ülhet (t. i. előkelő pozícióban); mit használ Rang, Betsület, Aranykólts ágyékodon és ezer Ordó melyjeden, ha ezek mind ugyanannyi tolvajlói a nap alatt való legédesebb boldogságnak, a házi nyugodalomnak“.

Elképzelhető, hogy ha a korszellemnek annyira kedvező XVIII. század szélesebb látkörű magyarja ily fölényesen tud védekezni e már-már morbus Hungaricus-szá aklimatizálódott társadalmi betegségtől, mennyivel erőteljesebben nyilatkozik meg az irodalmi közvélemény a XIX. század első felében, a reformkor évtizedeiben a lelki alacsonyrendűség túlkapásai ellen.

A demokrácia szele kíméletlenül tépdesi azokat a pávatollakat, amelyeket nem sokkal előbb még a feudális világ langyos szellője legyeztetett. A negyvenes évek egyik népszerű folyóiratában a fiatal Vas Gereben már ilyen tiszteletlenül nyilatkozik az ordókról: „A számár előítéletes; büszke, hogy ami másnak a mellén, neki a hátán van“.

Különösen rájár a rúd a címekre, amelyeknek mai merev rendszere a múlt század elején alakul ki. Megkezdődik a különböző titulusok átértékelése. A nemzetes, vitézlő és tekintetes címek gyors egymásutánban lealkonyulnak, hogy átadják helyüket a mindent elárasztó nagyságolásnak.

Kazinczyék korában — mint láttuk —még csak a „kegyelmed“ megszólítás derogált a tanfelügyelő-féle rangjábélieknek. Kevéssel később Kis János evangélikus lelkész, soproni szuperintendens, Kazinczy költő barátja már a „nemzetes vitézlő“ titulus értékvesztéséről számol be önéletírásában:

„Nemes-dömölki prédikátorságomban egy vármegye esküdtje felelőségének temetésekor kellett halotti predikatiót tartanom. A predikatióban a férjnek nemzetes vitézlő címet adtam. Ez a temetés után mélyen elszomorodva hozzám jöve, s így kezdé beszédét: — Nem tettem volna fel tisztelendő uram felől, hogy szomorúságomban még jobban megszorítsans nekem az illető címet meg ne adja. Feleletem ez vala: Nagyon sajnálom, ha az urat címzésemmel akaratom ellen megszorítottam; én megszorítani teljességgel nem akartam. De kérem, mondja meg az úr, micsoda címet adjak viceispánjának, ha magát tekintetesnek nevezem. Azután szeliden igyekeztem őtet meggyőzni, hogy azáltal, ha sorsunk feletti címre vágyunk, hiú dicsőség kívánói vagyunk, mi semmiképpen sem szép és jó s mit a szent írás is tilt.“

így vesztik tartalmukat s züllenek a címek fokról-fokra. Most már a „tekintetes“ titulus van soron. „Mégsem lesz belőle tekintetes aszszony“ — mintha nem is egy regény címe, hanem egy cím regénye volna! Nyelvtörténetünk arról tanúskodik, hogy a XV. század közepe táján csak a magyar mágnások legelőkelőbbjei viselték hivatalosan is a „spectabilis et magnificus“, vagyis „tekintetes és nagyságos“ címet. „Hajdanában csak a királyi tanácsnokok, később a megyei alispánok, ismét később a táblabírók éltek a tekintetes nemes nemzetes és vitézlő' rövidke címmel; napjainkban a 'tekintetes' vagy 'tens úr' címnél alig van kisebb“ — panasolja egy sirám a hatvanas években.

A társadalmi purifikáció érdekében a reformkorban különösen nagy a felbuzdulás. Vachott Sándor, a szelíd poéta, a „Tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő“ féle hosszú, sallangos címeken gúnyolódva, hevesen kifakad, hogy „bármily hitvány földrész után van ősi címünk rengeteg;“ óhajtja, inkább a közösség szolgálna rá mindezen díszes jelzőkre. Fivére, a kötekedő, mokánybercis Vahot Imre, folyóiratában, a Pesti Divatlapban vívja csatározását. A Pesti Divatlap 1842-ben, amikor még Garay

János szerkesztette, csak enyhe élcelődéssel kezdi ki a címek becslését: „Én szolgálom, fogom magamat nagyságotlanni — olvassuk egy, a nagyozás elharapódzását csipkedő krokiban. — Aztán elküldöm ebédre az Angol Királyné fogadóba; s őt nagyságosa a pintér meg a cigány; s ha már szolgálom is nagysád, mi vagyok akkor én, az ő ura, ki őt fizetem, mint a köles! Majd nagyító üveget veszek és nagysádom a férget, melynek előbb-utóbb zsákmánya leszek; s végül nagyító üvegen nézem az erényt s kicsinyítőn az emberek gyarlóságát s mondom: Mily szép a világ!“

1848-ban, túl a nevezetes március idusán, már nincs mit csodálkoznunk Vahot folyóiratának radikálissá módosult hangján: „Nem kell cifra cím. Miután az excellenciás, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemes, nemzeti és vitéz-féle címek, melyeknek viselői közt vajmi sok volt a címeres ökör, szerencsésen elenyésztek — a hölgyek irányában divatozó „nagysád. címnek is pusztulnia kell; a „kegyed. addig is, míg jobbat nem találunk, megjárja. A „polgártársnő. cím igen hosszas, nehézkes, ennél sokkal célszerűbb a »honleány“.

Most már a „nagyságos“ cím körül áll a harc. „Hajdan csak a király — majd az erdélyi fejedelem — volt nagyságos“ — olvassuk ugyanezen divatlapban. „Ma a férfi, ha kissé tekintetet akar tartani szolgálja előtt, nem elégszik meg a tekintetes címmel, hanem nagyságossá kereszteli magát“. Néhány év előtt már Kisfaludy Károlytól és Garay Jánostól is arról értesültünk, hogy „Pesten pénze után nagyságotlatik az ember“. Tompa Mihály epés epigrammát ír a nagyságos cím rohamos terjedéséről:

Mondják: kisebbedünk, fogyunk. Igen-e? Nem!
Sőt mind nagyságosak levénk nagy hirtelen.

Mindazáltal a hetvenes években is még tartalmas társadalmi értékjelző volt a nagyságos cím. Mikor a parlamentben V. G. esetét tárgyalták — jegyzi fel Kertész Manó — ki képviselőházi alelnök letéren idegen állampolgároknak a III. oszt. vaskoronarend megszerzését ígérte, akkor mondta Szilágyi Dezső, hogy ha ezután is olyan bőven osztogatják a címeket, hogy évenként 5—10 emberből csinálnak nagyságos urat, akkor nemsokára le fogják tagadni titulusukat az addigi komoly nagyságos urak.

Szilágyi Dezső helyesen jósolt; ma már ezt a címet is utolérte végzete. Ma mindenki, aki nem méltóságos, legalább nagyságos, főleg ha a gyöngye nemhez tartozik. A hölgy: „nagyságos asszony“ akkor is, ha „standja van a Teleki-téren“ és cselédet tud tartani havi tizenötért ...

Nyugati mintára nálunk is megpróbálkoztak ugyan a múlt század negyvenes éveiben Sie, vous, you-fajta általános érvényű megszólításokkal; divatba jön az „ön“ és „kegyed“, amelyeken Arany János így tréfálkozik: „Az ön és kegyed szókat kegyes gondjaim alá veszem“, — ám a kísérlet nem nagy sikerrel jár. A demokratikus hullám közepette társadalomkritikusaink sietnek följegyezni, hogy amint a francia forradalomban Mirabeau, úgy a mi márciusunk idején is „nehány valaki kegyetlenül lehordá cselédjeit, ha házon kívül grófnak vagy méltóságos úrnak, a háznál pedig nem így szólították“.

DE NE HIGGYÜK hogy a címkórság és sok díszes válfaja csupán a magasabb, mondjuk: történelmi osztályok körében tenyészik. Megtaláljuk ezeket a társadalom alsó rétegeiben is; a nagyzási hóbort az ú. n. demokratikus körökben is megtenni a maga penészgombáit. Angliában, a demokrácia közmondásos paradicsomában a múlt század közepén nem kevesebb mint 62 különböző címet számoltak össze! Ugyanekkor idehaza így füstölög társadalmi életünk egyik megfigyelője: „A zsidó korcsmáros szívesen nevezteti magát árendásnak; a szabó ruhakészítőnek; a szatócs kereskedőnek; a boltoslegény kereskedési segédnek, gazdáját pedig főnökének; a mesterlegény iparosnak“ és így tovább. Azóta a házmester „házfelügyelő“ -nek tette meg magát, a vice „segédházfelügyelő“, az utcaseprő „köztisztasági közeg“, a cipész „lábbelikészítő“, „kiszgazda“ lett az ősi magyar parasztból s „háztartási alkalmazott“ a cselédből, aki pedig cseléd mivoltában még családtagnak számított! A pincér „főúr“, a kofa „csarnoki árus“, a sintér „gyepmester“. Mi ez, ha nem címkórság az élet minden vonatkozásában?

Az értelmiségi pályának van egynéhány ága, melynek rangját az érdekeltek hivatásszervezete védi. Ilyen pl. a fogorvos a fogtechnikussal, az oki. mérnök a technikussal szemben. Ugyanekkor azonban van egy egész sor foglalkozási ág, amelynek címét bárki szabadon bitangolhatja. A művészi pályákról nem szólva (mert hiszen ott a jogcímet a tehetség, nem pedig a hivatásszervezet dönti el!), ilyen főleg az íróság és a tanárság. Ma mindenki „író“, aki a türelmes papírt gyötri, pedig „művelt olvasó“-nak lenni különb titulus volna, mint műveletlen firkásznak.

Minden címek között leghababban garázdálkodnak a tanárral. Ez a nyelvújításkori szó, amelyet Bugát Pál a „tan-árasztó“ önkényes összetételből vont el, száz év alatt igen változatos karriert futott meg. Dugonics András még csak „királyi oktató“, Horváth István, a délibábos szófejtő pedig csak „tanító“ volt a „pesti universitáson“. Az egyetemi tanár az 1850-es években válik végérvényesen professzorrá. Ma már az egyetemi magántanárok egy része is per „Prof.“ címezi magát telefonon, névjegyen és különlenyomaton. Tanár: a középiskolai tanár. De már 1861-ben olvassuk, hogy „a tanárok tanácsnoki, a tanítók rendes tanári, a mesterek pedig tanítói címre vágynak napjainkban“. S valóban, ma a tanárok egy része „tanügyi tanácsos“, illetőleg „főtanácsos“, amit a sok egyéb tanácstalan tanácsos között csak helyeselni lehet. Annál is inkább, mert időközben, egy-két évtizeddel ezelőtt kivívta magának a tanári címet a polgári iskolai, továbbá a torna-, rajz-, kézimunka-tanítói kar is. Rendben van. De nincs rendben, hogy tanári címet bitangol a kókler, szemfényvesztő, tenyérjós, grafológus, jóvendőmondó, tenisztréner, az ugrabugráló táncmester és a cirkuszi mutatványos. „Nekem mondja, tanárnak?“ — fölényeskedik az angyalföldi vagány a haverével. Mégse sajnáljuk a jámboroktól a tanári címet! Talán még örülni is lehet annak, — nálunk különösen! — hogy már annyira emelkedett a tanári rend a társadalom bizonyos rétegei előtt, hogy vágyalmuk beteljesülését jelenti...

Lám, öt világrész megmaradt uralkodói sem sorakoznak fel tiltakozó gyűlésre a királyi és királynői címek kisajátítása miatt. Hadd legyen boldog a rofós, hogy ő „nyakkendőkirály“! Van ing-, gallér-, hózentréger- és cipőpertli-király, van kalapkirály, kulcskirály, edénykirály és még sok egyéb király. Vagy nem volna-e vétek megfosztani a masamódlányokat attól a boldogságtól, hogy többször is lehetnek pünkösdi királynők: bál-, strand- és szépségkirálynői minőségben?

A nosztalgia mélyen benne gyökerezik az emberi természetben. Hiúság, kisebbrendűségi érzés, nagyzási mánia sarkalja az embereket minél tetszetősebb álca után, amely nemcsak bizonyos lelki folytonossági hiányokat takar, hanem olykor még anyagi előnyöket is biztosít.

A járvány ragályos. Szinte észrevétlenül terjed, beszívárog a mindennapi életbe, megfertőzi a közgondolkodást, meghunyászkodóvá, hízelgővé, címkórossá tesz. A neo-barokk felülmúlja a barokkot. Régi nyomtatványokon csak az „Érdemes Hazafi.“-nak, a Zrínyi-szerű „Méltóságos Autor“-nak járt ki különös megtiszteltetésből a nagybetűs szókezdés. Ma azért ügyelünk kínos gonddal arra, hogy a „Méltóságos Potentát Úr!“ minden egyes szavát (ha lehetne, még egyes szótagjait is) majusculával írjuk, mert valósággal belefészkelődött a köztudatba, hogy e z e n i s múlhat kérésünk sorsa...

Sőt, a címek túlhajtása és jelentőségük túlértékelése odafajult, hogy egyesek szemében már kegyeletsértésnek tűnnék fel nagyjaink nevének egyszerű, minden sallangtól mentes használata. E téren a Főváros Utcáit és Tereit Másfélméteres Nevekkal Keresztelő és Különös Előszerezettel Újrakeresztelő Hivatalos Szervünk szinte mintaiskolát teremtett. Régen volt: Erzsébet-híd, Erzsébet-tér, Erzsébet-körút; ma van: Zita királyné útja, Vilma királynő útja. Régen volt: Andrássy-út, ma van: Gróf Tisza István-utca. Régen volt: Eötvös-utca, ma: Gróf Klebelsberg Kuno-utcára nyúlik a feltétlen elismerés bókja. Hasonlóképpen Budán Szent Imre herceg-útjával tiszteltük meg az első magyar királyfit. Sajnálatos, hogy újabb utcaelnevezéseinkben a jóhangzás, illetőleg könnyűejtés gyakorlati elve nem érvényesül. Ma egyszerűen nincs időnk rofós utcaneveket kiejteni, idegenforgalmi szempontokról nem is szólva. De ez a lexikon-pedantéria az utcaelnevezésekben rejlő megtisztelő céllal is homlokegyenest ellenkezik. A nagyság rangja ugyanis — mint voltunk bátrak kifejteni — nem a címben, előnévben, vagy pláne doktori fokozatban van (lásd Pestújhelyen: Bezsilla Nándor Doktor-utca!), hanem magában a pusztá fogalomban. Ha ez első pillanatra nem tűnik ki, ha olyan szellemi egytálas vagyok, hogy nem tudom, ki volt az a Petőfi, Eötvös, Kossuth vagy Deák Ferenc, akkor tűzhetem eléje a megtisztelt apja-anyja nevé, egész nacionáléját, nem értem el semmit, mert nem az érdemnek hódoltam, hanem a korszellem fotográfiáját tettem úton-útfélen közzé. Címkórság ez is a javából, üres cifrázkodás, neo-barokk ...

Egykori anekdota szerint ékes titulusait felsoroló uracs után a következő vendég e szavakkal mutatkozott be a házigazdának: — Én magam ura vagyok! Mire ez volt a válasz — s ma is ez: — Ennél szebb címet nem ismerék!